

EXAMENSARBETE

Hösten 2007

Lärarytbildningen

Den onde, den gode, den osynlige.

En läroboksanalys om synen på kalla krigets aktörer i historieläroböcker för gymnasiet från 1960-talet till idag.

Författare

Niklas Svensson
Marc Thelandersson

Handledare

Mats Hellstenius

Den onde, den gode, den osynlige.

En läroboksanalys om synen på kalla krigets aktörer i historieläroböcker för gymnasiet från 1960-talet till idag.

Abstract

Denna uppsats behandlar hur aktörerna under det kalla kriget framställts, och framställs, i historieläroböcker för gymnasiet från 1960-talet fram till idag. Syftet med undersökningen är att behandla *hur aktörerna i kalla kriget framställs*. Det vill säga vilka som ses som aktiva i form av aktörerna öst och väst samt vilka attribut som tillskrivs de olika aktörerna i de olika läroböckerna över tid. Efter attribut delas sedan aktörerna in i tre teman; *den onde, den gode, den osynlige*. Det är också uppsatsens syfte att redovisa *hur mycket plats som ges åt kalla kriget* i läroböckerna. Uppsatsen behandlar även om det är *personer* eller *nationer* som ses som huvudaktörer. Frågeställningen är:

- Vilka attribut, i form av *den onde* eller *den gode* tillskrivs det kalla krigets aktörer i läroböcker för gymnasiet grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag och vilka lämnas onämnda, i form av *den osynlige*?
- I hur stor utsträckning, i form av antal sidor och bilder, behandlas kalla kriget i läroböcker för gymnasiet grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag?

Av resultatet framgår att det överlag har varit Sovjetunionen som setts som *den onde* fram till dess att Sovjet transformerat till ett demokratiskt styrt Ryssland då synen blir mer objektiv. I den mån det går att utläsa en *god* sida av konflikten är detta uteslutande västblocket, och främst USA. Den kvantitativa delen visar att platsen som ges åt kalla kriget i historieläroböckerna varit relativt oförändrat genom de år som behandlas i undersökningen. Det visar sig också att svenska historieläroböcker har tagit, och i vissa fall fortfarande tar, ställning åt eleverna istället för att låta eleverna själva ta de nödvändiga moraliska besluten om *ont* och *gott*.

Ämnesord: historia, läromedelsanalys, läroböcker, historieläroböcker, kalla kriget, den onde, den gode, den osynlige

Förord	4
1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och avgränsningar	7
1.3 Frågeställning	8
1.4 Arbetets disposition	8
2. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter	9
2.1 Metod och teori	9
2.1.1 Kvalitativ metod	9
2.1.2 Kvantitativ metod	10
2.2 Material	11
3. Ämnesöversikt	13
3.1 Kalla kriget.....	13
3.2 Läromedelsanalys.....	15
3.3 Läroböcker då och nu.....	15
3.4 Historieämnet och styrdokument angående kalla kriget då och nu	16
4. Empiri	18
4.1 Den onde.....	18
4.1.1 1960-talet – Rädsla för det röda hotet	18
4.1.2 1970-talet – I politiskt skiljevatten	19
4.1.3 1980-talet - Kapitalismens tidevarv.....	21
4.1.4 1990-talet - En objektiv era.....	22
4.1.5 2000-talet – Fortsatt objektivitet, eller...?.....	25
4.1.6 Deldiskussion	26
4.2 Den gode.....	27
4.2.1 1960-talet – Rädsla för det röda hotet	27
4.2.2 1970-talet – I politiskt skiljevatten	28
4.2.3 1980-talet - Kapitalismens tidevarv.....	29
4.2.4 1990-talet - En objektiv era.....	31
4.2.5 2000-talet – Fortsatt objektivitet, eller...?.....	33
4.2.6 Deldiskussion	34
4.3 Den osynlige.....	34
4.4 Kvantitativ undersökning	36
4.5 Slutdiskussion	38
5. Sammanfattning	41
6. Referenser	43
6.1 Litteratur	43
6.2 Läroböcker	44
6.3 Styrdokument.....	45
6.4 SUKK.....	45
6.5 World Wide Web.....	46

Förord

Vi vill ta tillfället i akt att i detta förord tacka följande personer som hjälpt oss under den hårda kampen att färdigställa detta alster; Mats Hellstenius för handledning, Thomas Sörensen för allmän support, Kaj Ojanne för tips och trix, Göran Knutsson och Anette Strand för utlånande av läroböcker samt handledningsgruppen för givande åsikter och diskussioner. Vi vill även tacka Andreas Hall för teknisk support och Sabine Petersson för korrekturläsning och bibliotekstjänster. Vi hoppas att du som läsare ska ha glädje av denna uppsats och att den belyser något du tidigare inte varit så bekant med inom historieläroböckers utformning.

1. Inledning

Vi har valt att skriva om hur kalla krigets aktörer framställts, och framställs, i läroböcker för gymnasiet från 1960-talet fram till idag. De böcker som studeras är böcker för gymnasiets A-kurs, eller motsvarande för det tidigare gymnasiets treåriga linjer. Ämnet verkar intressant eftersom händelser efter andra världskriget ofta ”glöms bort” inom ämnet historia, detta på grund av den stora satsningen på andra världskriget och förintelsen, genom projektet ”Levande Historia”, under socialdemokratiskt styre av Sverige de senaste åren. Exempel på denna satsning är den gratis bok som alla hushåll erhöll för ett antal år sedan, ...*om detta må ni berätta*¹. Icke för att förringa det stora värdet av att läsa om andra världskriget och förintelsen, men dessa punkter stjäls, i vårt tycke, åtskilligt med tid ifrån andra relevanta delar av vår historia, exempelvis kalla kriget. I vissa fall slutar historieundervisningen med freden 1945 och allt därefter prioriteras bort eller hinns helt enkelt inte med. Detta i och med att timmarna blir färre och uppgifterna fler för lärare år efter år. Detta styrks också av Klas-Göran Karlsson i *Historiedidaktiska utmaningar*² som pekar på en urvattning av historieämnet och att kampen om att få timmarna att räcka till slukar både tid och kraft för historielärarna.³ Eftersom ämnet historia ständigt växer, idag är morgondagens historia, samt att timmarna minskar föder detta en paradox inom historieundervisningen. På grund av detta vill vi granska något som tillhör den mer ”ratade” historien. Det torde också vara möjligt att utläsa huruvida läroböckerna tar ställning vad gäller behovet av hjältar och syndabockar.

1.1 Bakgrund

Kalla kriget är en rad händelser som sträcker sig från andra världskrigets slut fram till Sovjetunionens fall. Det benämns som ett ”krig” trots att några egentliga slag inte utfördes under namnet ”kalla kriget”, just därför är det ett ”kallt” krig. Vissa separata krig kan dock ses som delar i kalla kriget, exempelvis USA:s inblandning i Vietnamkriget, 1964-75, och det ryska kriget i Afghanistan, 1979-88. Det som kalla kriget egentligen handlar om är maktbalansen och kapprustningen mellan super- och stormakterna under tidsperioden. Supermakterna är USA och Sovjetunionen och som stormakter brukar nämnas Kina, Storbritannien och Frankrike, med vissa variationer.

¹ Bruchfeld, S. & Levine, P A. 1998

² Larsson, H A. 1998

³ Larsson, H A. 1998

I denna uppsats får berlinmuren stå som symbol för ett av de mer närliggande och extrema uttrycken av konflikten för oss i Europa. Den period som främst ska inriktas på i form av läroböcker är därför åren mellan 1961, då muren uppförs, och 1989, då den förstörs men även det som händer innan 1961 skall behandlas, detta på grund av att de äldsta böckerna i undersökningen är från 1960-talet. För att ge undersökningen bredd analyseras också böcker från 1990-talet och 2000-talet. Ännu en anledning till att börja först på 1960-talet är att det kalla kriget måste ha hunnit ge efterdyningar i läroböckerna. Vissa läroböcker från 1950-talet har granskats och visat sig innehålla ett för begränsat material angående det kalla kriget för att behandlas i denna undersökning.

Hur mycket plats som ges åt kalla kriget, och hur det framställs i läroböckerna är också något vi vill ta reda på. Detta för att peka på ett av de händelseförlopp i historien som ibland förbises i historieundervisningen. Det som undersökningen främst inriktar sig på är hur stor plats som ges och hur de stora aktörerna framställs, alltså vilka som anses ”skyldiga” och vice versa under de olika perioderna och vilka attribut som tillskrivs dem. Med de stora aktörerna menas främst västblocket, med USA i spetsen, och östblocket, med Sovjetunionen som huvudnation. Eftersom kalla kriget utspelar sig under ett så långt tidsspann torde skiftningar i framställningen av aktörerna vara tydligare än om det rört sig om ett kortare tidsperspektiv. Kalla kriget ligger också tillräckligt nära i historien för att beröra och påverka vår nutid, men samtidigt tillräckligt långt bort i tiden för att synen på kriget bör ha hunnit processats i läroböckerna. Åtminstone de delar av kriget som befinner sig längre bak i historien. Eftersom förloppet utspelar sig efter andra världskriget ter det sig som ett lämpligt val.

Undersökningen kretsar kring tre stycken teman som ska förhållas till varje lärobok för sig. De olika temana baseras på de attribut som tillskrivs aktörerna. Dessa teman är:

- *Den onde*, vem som ses som den skyldige till den politiska konflikten, vem som är syndabocken. Den onde tillskrivs den/de som bringar orättvisa mot civilbefolkning, krig, samarbetsovilja samt våldsamma metoder och liknande.
- *Den gode*, vem som ses som den sida av konflikten som har rätt, hjälten i sammanhanget. Den gode tillskrivs den/de som bringar social rättvisa, hjälper behövande, medlar fred samt är öppna för samtal istället för väpnad konflikt.
- *Den osynlige*, vilka grupper, personer och rörelser som glöms, eller prioriteras, bort i läroböckerna. Detta är ett enormt projekt och allt kommer inte att behandlas. Vissa intressanta aspekter missas dock av läroböckerna och dessa bör lyftas fram och ses

som ett komplement till resten av undersökningen. De punkter som främst kommer att behandlas är; folkrörelser, ickepolitiska ikoner, livsstil och liknande företeelser. Det vill säga sådant som i historieläroböcker allt som oftast glöms, eller prioriteras, bort.

Alla dessa teman ska granskas för att se hur de förändras över tid från 1960-talet fram till 2000-talet. Valet av dessa teman baseras på huruvida läroböckernas författare tar ett moraliskt ställningstagande och hur detta ter sig. Det vill säga om boken manar till diskussion eller målar upp konflikten som svart och vit. I *Undervisa i nordisk och allmän historia*⁴ står att den viktigaste uppgift som skolan har är att hjälpa elever att reflektera över vem och vad som är ont och gott, rätt och fel både då och nu. Bra historieläroböcker skall därför inte bara framställa en sida av olika konflikter utan snarare få eleven att själva komma fram till vad som är moraliskt korrekt. Den goda läroboken skall enligt Karlegärd inbjuda till moralisk reflektion utan att ta definitiva ställningstaganden.⁵ Detta legitimerar en undersökning om huruvida det har tagits moralisk ställning angående kalla kriget i historieläroböcker över tid, från 1960-talet fram till idag. Det vill säga om läroböckerna tar ställning i frågan om kalla krigets aktörer.

1.2 Syfte och avgränsningar

Uppsatsens material består av utvalda läroböcker för A-kursen, eller motsvarande, i historia på gymnasiet från 1960-talet fram till idag. De böcker från 1960- och 1970-talen som undersökningen behandlar går alla under läroplanen för gymnasiet humanistiska, samhällsorienterade, ekonomiska och naturvetenskapliga linjer, alltså enbart de treåriga gymnasielinjerna. Detta eftersom dessa linjer har en klart mer inriktad historieundervisning som behandlar efterkrigstiden i större utsträckning än övriga linjer.

Uppsatsens syfte är att behandla *hur aktörerna i kalla kriget framställs*. Det vill säga vilka som ses som aktiva i form av aktörerna öst och väst samt vilka attribut som tillskrivs de olika aktörerna i de olika läroböckerna över tid. Efter attribut delas sedan aktörerna in i tre teman; *den onde, den gode, den osynlige*. Det är också uppsatsens syfte att redovisa *hur mycket plats som ges åt kalla kriget* i läroböckerna. Detta kommer att utföras med hjälp av att räkna antalet sidor och bilder i avsnittet "kalla kriget".

⁴ Karlegärd, C. 1992

⁵ Karlegärd, C. 1992

Vilka eller vem som anges som aktör är också av intresse. Ges rollen som aktör till *personer, regeringar eller nationer*? Detta tas upp som en del av den empiriska delen. Den empiriska delen kretsar kring tre teman, läroböckernas innehåll skall inordnas i dessa teman som lyder; *den onde, den gode* samt *den osynlige*. För att avsnitten i böckerna ska behandlas i uppsatsen måste de benämnas som, eller innehålla, *kalla kriget, järnridån, blockpolitik* samt *maktbalans* i text och rubriker. Även läroplaner angående ämnet historia för gängse tidsperiod skall behandlas i uppsatsen.

Berlinmuren markerar i denna uppsats ett av de mer närliggande och extrema uttrycken av konflikten för oss i Europa. På grund av detta börjar undersökningen med läroböcker från 1960-talet, för att konflikten ska ha hunnit ge efterklang i litteraturen och det därmed finns något att undersöka. Det som klassas som "kalla kriget" i läroböckerna, men som utspelar sig innan 1961 skall naturligtvis också behandlas i undersökningen. Materialet består av 2 läroböcker per decennium från 1960-talet till 2000-talet.

1.3 Frågeställning

- Vilka attribut, i form av *den onde* eller *den gode* tillskrivs det kalla krigets aktörer i läroböcker för gymnasiets grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag och vilka lämnas onämnda, i form av *den osynlige*?
- I hur stor utsträckning, i form av antal sidor och bilder, behandlas kalla kriget i läroböcker för gymnasiets grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag?

1.4 Arbetets disposition

Efter frågeställningen nedan behandlas teori och metod, samt material, i delen *Teoretiska och metodologiska utgångspunkter*. Efter detta följer *Ämnesöversikt* som presenterar litteratur i ämnena *Kalla kriget, Läromedelsanalys*, samt en historisk bakgrund som kortfattat presenterar gymnasieskolan, historieämnet och dess styrdokuments utveckling under de år som behandlas i undersökningen. I delen *Empiri* följer så själva undersökningen uppdelad i de tre teman som presenterats tidigare, *den onde, den gode, den osynlige*. De två första styckena följs av deldiskussioner. Efter detta presenteras undersökningens kvantitativa del i text och tabell. Avslutningsvis följer en *Slutdiskussion* samt en *Sammanfattning*.

2. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

I detta stycke presenteras de metoder som senare kommer att användas i utförandet av uppsatsens undersökning. Kvantitativ metod och kvalitativ metod kommer att preciseras, efter detta följer en presentation av uppsatsens undersökningsmaterial i stycket *Material*.

2.1 Metod och teori

Uppsatsen har ett hermeneutiskt angreppssätt med tyngdpunkt på den kvalitativa studien av de utvalda läroböckerna ur ett historiografiskt perspektiv, till detta hjälper en kvantitativ aspekt på undersökningen till att stärka de resultat som klargörs. Med andra ord ska texten i läroböckerna *tolkas* som en del i historieskrivningens historia, hur historien framställs genom tid. Den tolkade texten skall kategoriseras i tre teman; *den onde*, *den gode*, *den osynlige*. Till detta ska sidor och bilder *räknas* för att få en ytterligare dimension till undersökningen. Syftet med dessa angreppssätt är att belysa hur aktörerna i kalla kriget framställs, samt hur mycket plats som ges åt kalla kriget i läroböckerna från 1960-talet fram till idag.

2.1.1 Kvalitativ metod

Den kvalitativa metoden baserar sig främst på språklig data, *språkliga enheter*⁶, i form av tal och skrift eller liknande. Dessa data tolkas sedan för att styrka eller dementera den aktuella frågeställning som undersökningen behandlar. Målet är att söka och påvisa innebörder och egenskaper hos det som studeras.⁷ Kvalitativa metoder används inom ett stort antal olika ämnesinriktningar. Inom historieämnet tar sig den kvalitativa metoden ofta ett hermeneutiskt uttryck, texter eller liknande tolkas för att klargöra skeenden, förlopp och andra strömningar i historien. Det är också vanligt att, i historieforskning, kombinera den kvalitativa metoden med kvantitativa metoder för att ge undersökningen en djupare kontext.⁸ Hermeneutik strävar efter att finna djupare, dolda meningar och undertexter i den text som analyseras. Texten ska sättas i samband med när den är skriven, för vem och av vem.⁹

⁶ Allwood, C M. (red.) 2004

⁷ Starrin, B. & Svensson, P. (red.) 1994

⁸ Kjeldstadli, K. 1998

⁹ Kjeldstadli, K. 1998

Kritik mot kvalitativ forskning menar att resultatet kan styras av de val som forskaren genomför. Valet av metod, material och frågeställning kan i stor utsträckning styra vilket resultat som uppnås.¹⁰ Källkritik och objektivt förhållningssätt är därför av stor vikt vid forskning av rent kvalitativ natur. All data är produkter av en tolkningsprocess utförd av någon och i någon kontext.¹¹

I denna uppsats utgör den kvalitativa metoden huvuddelen av undersökningen då texten i läroböckerna ska analyseras för att klargöra hur aktörerna framställs och vilka attribut som tillskrivs dem. Detta görs genom att den rena texten analyseras efter en analysmall, vilken söker efter bestämda ord och attribut. Till detta söker författarna också efter dolda undertexter och ”sublima budskap” i texten. Detta på grund av att urvalen till läroböckernas text och bilder gjorts av personer med egna värderingar och under skilda perioder i tiden. Detta kan, som nämnts tidigare, ge upphov till olika tolkningar. Enligt hermeneutiken måste därför alla tolkningar kunna prövas.¹²

2.1.2 Kvantitativ metod

Den kvantitativa metoden baseras på matematik; något räknas. Den används så klart av matematiker, ekonomer och fysiker inom deras forskning men också historiker och liknande kan ha nytta av denna metod. Inom social och ekonomisk historia är kvantitativ metod vanligt, diagram ställs upp på kvantitativa företeelser i historien och forskar kring dessa. Stora delar av den kvantitativa forskningen baseras på statistik och används, bland annat, till att kartlägga beteenden hos större grupper.

Att göra kvantitativa undersökningar har dock spritt sig till andra inriktningar inom historieämnet förutom social och ekonomisk historia. Viss kritik har satts upp mot kvantitativa undersökningars intrång i historieämnet, främst från den historiefilosofiska inriktning som kallar sig historism. De menar att breda kvantitativa teorier inte kan användas för att förklara historiska skeenden eftersom alla förlopp i historien är unika¹³. Skillnaderna mellan datainsamlandet för de två olika metoderna är dock marginella enligt Lennart

¹⁰ Florén, A. & Ågren, H. 1998

¹¹ Denscombe, M. 2000

¹² Starrin, B. & Svensson, P. (red.) 1994

¹³ Eggeby, E. & Söderberg, J. 1999

Svensson i Allwood¹⁴, sättet att analysera skiljer sig dock. Det är viktigt att alltid ha en kvalitativ aspekt på även den kvantitativa data.¹⁵ Många kvalitativa påståenden kan ha en kvantitativ dimension, exempelvis ”stora grupper blev arbetslösa”. Kvantitativa påståenden har dock *alltid* kvalitativa aspekter.¹⁶

Det sätt som kvantifiering appliceras på denna uppsats undersökning är att sidor och bilder under rubriken *Kalla kriget* skall räknas i varje lärobok. Dessa siffror ställs sedan upp i en tabell för att klargöra resultaten. Den kvantitativa aspekten av uppsatsen används främst för att ytterligare säkerställa de kvalitativa resultaten och på så sätt göra undersökningen mer habil. Att använda kvantitativa metoder i en undersökning av mer kvalitativ karaktär för att styrka upp sina resultat styrks av Florén & Ågren som menar att detta är ett exemplariskt arbetsätt.¹⁷

2.2 Material

Här presenteras de läroböcker som undersökningen ska behandla. Två böcker har valts ut från varje decennium från 1960-talet till 2000-talet, och alla är läroböcker för grundkursen i historia för gymnasiet.

1960-talet

- *Folkens historia 2 – Lärobok för gymnasiet*¹⁸
Inbunden, 642 sidor. Behandlar historia från 1789 till 1965.
- *Historia 2*¹⁹
Inbunden, 375 sidor. Behandlar historia från 1765 till 1965.

1970-talet

- *Historiens huvudlinjer – Lärobok för gymnasiet*²⁰
Inbunden, 270 sidor. Behandlar historia från 1789 till 1969.
- *Historia för gymnasiet, 2A*²¹
Häftad, 363 sidor. Behandlar historia från 1789 till 1971.

¹⁴ Allwood, C M. (red.) 2004

¹⁵ Allwood, C M. (red.) 2004

¹⁶ Eggeby, E. & Söderberg, J. 1999

¹⁷ Florén, A. & Ågren, H. 1998

¹⁸ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968

¹⁹ Matsson, R. (red.) 1968

²⁰ Brodin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971

²¹ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

1980-talet

- *Alla tiders historia – Tredje upplagan*²²

Inbunden, 454 sidor. Behandlar historia från forntiden till 1984.

- *Grepp om historien*²³

Häftad, 454 sidor. Behandlar historia från förhistoria till 1982.

1990-talet

- *Historia – Gymnasieskolan, Kurs A*²⁴

Inbunden, 320 sidor. Behandlar historia från forntiden till 1994.

- *Historiens spegel – Långa linjer*²⁵

Häftad, 367 sidor. Behandlar historia från förhistoria till 1995.

2000-talet

- *EPOS Historia*²⁶

Häftad, 595 sidor. Behandlar historia från forntiden till 1999.

- *Perspektiv på historien A*²⁷

Inbunden, 372 sidor. Behandlar historia från forntiden till 1997.

²² Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986

²³ Häger, B Å. 1983

²⁴ Elm, S. & Thulin, B. 1995

²⁵ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997

²⁶ Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. 2001

²⁷ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

3. Ämnesöversikt

Förekomsten av tidigare forskning på det bestämda område som uppsatsen behandlar har visat sig vara mager. Det finns dock gott om, både, forskning och populärhistorisk litteratur om kalla kriget i sig ur diverse olika vinklingar. Det finns även viss litteratur om läromedelsanalyser. Litteratur angående läromedelsanalyser med fokus på kalla kriget har författarna dock inte funnit. I följande stycke presenteras en del av den forskning som redan finns på de två ämnena kalla kriget och läromedelsanalyser. Detta mest för att belysa att tidigare litteratur existerar och att den som är intresserad av ämnena kan söka sig vidare till annan litteratur. De böcker som förekommer i detta stycke är de böcker som vi använt oss av för att påbörja arbetet med denna undersökning och skapa en bakgrund till kalla krigets skeenden och påverkan. Även lärobokens historia och de gängse läroplanerna för de tidsperioder som uppsatsen behandlar tas upp i detta stycke.

3.1 Kalla kriget

År 1962 gav Generalstabens litografiska anstalt och Utrikespolitiska institutionen ut skriften *En delad värld – Världspolitisk atlas*²⁸ som i text och i form av tematiska kartor redovisar det politiska läget i världens alla länder. Det talas om problematiken med ett delat Tyskland, den kommunistiska expansionen och världsmakternas²⁹ ekonomiska kapplöpning. Författarna diskuterar även järnridån³⁰ och dess båda sidor, kommunistiska Warszawapakten och kapitalistiska NATO. Boken är en politisk atlas ämnad för bruk i grund- och gymnasieskola samt som uppslagsverk för att utröna världspolitiska skeenden efter andra världskrigets slut.

I *Världspolitiken efter 1945*³¹ behandlas väldigt utförligt hur världens politik och ekonomi utvecklats från krigsslutet och framåt. I första volymen av två ägnas stor plats åt supermakterna och deras förhållanden med omvärlden. Världsordningen, kommunismens uppgång och fall i Europa och kapprustningen under kalla kriget är exempel på ämnen som behandlas. Den andra volymen kretsar kring de övriga delarna av världen, förutom de direkta aktörerna i kalla kriget, framförallt Mellanöstern, Asien³², Afrika och övriga Amerika bortsett

²⁸ Åhman, T. S. & Schalin, G. 1962

²⁹ Det vill säga de två, så kallade, supermakterna, Sovjetunionen och USA.

³⁰ Ett begrepp myntat 1946 av Storbritanniens premiärminister mellan 1940-1945 och 1951-1955, Winston Churchill som ett sätt att beskriva den "ridå" som skiljde västvärlden med det kommunistiska Östeuropa

³¹ Calvocoressi, P. 1996

³² Bortsett från kommunistiska Kina som behandlas i volym ett.

ifrån USA. Böckerna är ämnade som kurslitteratur i statsvetenskap, eller liknande ämnen, och är skrivna på ett vetenskapligt språk.

Boken *Världen efter 1945*³³ tar, precis som titeln beskriver, upp historien och följderna efter andra världskrigets slut fram till Sovjetunionens fall och därmed slutet på kalla kriget. Boken är väldig ingående och beskriver djupgående hur olika stater och områden har påverkats av det kalla kriget och supermakternas framfart. I boken redogör författaren för bakgrunden till varför det blev som det blev och konsekvenserna där av. Boken ger utrymme både för de stora supermakterna men även för mindre stater. Den behandlar ett brett område under en lång tidsperiod.

Geir Lundestad är professor i historia vid Oslo universitet och har skrivit boken *Öst, väst, nord, syd – Huvuddragen i internationell politik efter 1945*³⁴ där även han börjar beskriva hur andra världskrigets slut ledde till det kalla kriget. I boken tar han upp supermakternas uppbyggnad, kapprustningen, och deras framfart samt vilka konsekvenser de ger i betydligt mindre stater runt om i övriga världen. Västsidan och östsidan i konflikten beskrivs även grundligt och ställs emot varandra, samt i förhållande till ett mer nord- sydligt perspektiv. I boken läggs tyngdpunkten vid politik som staterna bedriver och de olika händelser som det utmynnar i, exempelvis Vietnamkriget. Boken är avsedd som kurslitteratur för högskole- och universitetsstudier.

Som exempel på en mer populärvetenskaplig bok om kalla kriget kan nämnas *Kalla kriget*³⁵ skriven av journalisten och utrikeskorrespondenten Björn Kumm. Boken är skriven på ett mer lättsamt sätt med ett språk som vill fånga läsaren och beskriva kalla krigets skeenden med mer spänning och ur mer allmänintressanta vinklar än de mer vetenskapliga skrifterna.

Det finns även exempel på litteratur som behandlar Sveriges situation under kalla kriget. Förlaget Santérus har utgivit en hel serie bestående av 9 böcker under samlingsnamnet *SUKK*³⁶. Dessa böcker behandlar Sveriges utrikespolitik och ekonomi under det kalla kriget samt dokumentsamlingar innehållande faktiska politiska dokument från tiden.

³³ Bell, P. 2003

³⁴ Lundestad, G. 2004

³⁵ Kumm, B. 1999

³⁶ Sverige Under Kalla Kriget

Ett annat exempel på en bok som behandlar Sverige kopplat till kalla kriget är *Hotad idyll – Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*³⁷. Här kopplas svenska förhållanden och företeelser till kalla kriget i kortare, vetenskapliga essäer skrivna av olika forskare.

3.2 Läromedelsanalys

Det har skrivits flera examensuppsatser inom området läromedelsanalys både på Högskolan i Kristianstad och på andra lärosäten, dessa behandlar i många fall ämnena historia eller samhällskunskap och är strukturerade på väldigt skilda vis. En bok som behandlar läromedelsanalys med inriktning på läroböcker inom ämnet historia är Staffan Selanders *Lärobokskunskap*³⁸. I sin bok talar Selander om läroböckers och pedagogiska texters utveckling och varande. Han beskriver, och exemplifierar, även hur man kan analysera text och bilder ur läroböcker i ämnet historia.

3.3 Läroböcker då och nu

Den grundläggande strukturen för läroböcker lades redan under 1500- och 1600-talen. Läroboken som vi ser på den idag uppkom dock på grund av 1800-talets massutbildning eftersom den då behövdes i större utsträckning än tidigare. Läroböckerna har gått ifrån att beskriva världen som guds skapelse till att beskriva vetenskapligt förnuft och historisk utveckling. Efter andra världskriget blev läroböckerna mer pedagogiskt upplagda med kortare faktaredogörelser och ett rikare bildmaterial än tidigare, då läroböckerna främst varit utformade som långa berättelser.³⁹ Selander menar att detta har lett till en ”snuttifiering” av läroböckerna som tar fakta ur sitt större sammanhang vilket, i sin tur, leder till osammanhängande text där eleverna berövas på den viktiga helheten.⁴⁰ Andra forskare menar att denna större tillgång på bilder i läroböcker ger eleverna fler intryck och därför gynnar inläringen.

Granskning av läroböcker, och andra läromedel, har funnits sedan 1930-talet, även om ansvaret för denna granskning fallit på olika institutioner under årens lopp. Dessa har varit;

³⁷ Salomon, K., Larsson, L. & Arvidsson H. (red.) 2004

³⁸ Selander, S. 1988

³⁹ Selander, S. 1988

⁴⁰ Selander, S. 1988

*Statens läromedelsnämnd 1938-1974, Statens institut för läromedelsgranskning 1974-1991 och Skolverket under 1991 till dess att granskning av läromedel upphörde samma år.*⁴¹

3.4 Historieämnet och styrdokument angående kalla kriget då och nu

Den svenska gymnasieskolan och dess historieämne har förändrats under de år som denna undersökning täcker. Därför är det på sin plats med en kort bakgrund angående detta. 1965 blev gymnasiet reformerat och fem linjer infördes samt att fackskolan inordnades under gymnasieskolans regi. Alla dessa läste historia som ett grundämne, dock med olika förutsättningar beroende på om man läste någon av fackskolans tvååriga linjer eller gymnasiets treåriga. En kursplan för fackskolan och en för gymnasiet inrättades. Denna uppsats berör endast de treåriga linjernas historieundervisning och berörs därför endast av *läroplanen för gymnasiet 1965* (Lgy65). I läroplanen för gymnasiet humanistiska, samhällsvetenskapliga, ekonomiska och naturvetenskapliga linjer står tydligt att perioden efter 1945 skall studeras för att uppnå kunskap om väsentliga händelseförlopp och utvecklingslinjer ur ett globalt perspektiv. Detta innefattar bland annat; stormaktspolitik, ekonomiska samarbetsfrågor samt paktpolitik, den splittrade världen och väst- och östblockens indelning.⁴² Detta medför en klar inriktning och ett statligt styrt direktiv att studera det kalla kriget.

Från 1970 lades gymnasieskolan om än en gång, fackskolan avvecklades och integrerades i gymnasieskolan. En ny läroplan infördes, *läroplanen för gymnasiet 1970* (Lgy70). I övrigt var indelning i huvudmoment och uppnåendemålen i stort de samma. Under tidigt 1990-tal byttes dock linjerna ut mot program med vissa förutbestämda mål, dock fortfarande under samma läroplan, *Lgy70*. År 1994 kom ännu en ny läroplan som gäller än idag, *läroplanen för de frivilliga skolformerna 1994* (Lpf94). I och med denna gymnasie- och läroplansreform blev det kommunernas eget ansvar att handha sina skolor och det statliga ansvaret lades åt sidan. Detaljregleringen var nu helt borta och den programindelade gymnasieskolan blev mål- och resultatnriktad.⁴³ Eftersom ämnena nu var indelade i kurser förändras läroböckerna och fortsätter på en utveckling som uppkommit på 1980-talet där läroböckerna behandlar all historia från forntid till nutid i en och samma bok istället för att vara indelade i årskursrelaterade böcker. Alla program läser nu inte heller historia utan detta reserveras till de

⁴¹ Skolverket, rapport 285:2006

⁴² Skolöverstyrelsen (Lgy65) 1965

⁴³ Jarlén, L. 2000

teoretiska programmen och får väljas till av övriga om så önskas. I *Lpf94* lämnas större frihet för lärare och elever att själva välja vilka områden inom ämnet historia som ska studeras, alltså finns inga bestämmelser om att kalla kriget ska ingå i undervisningen.

4. Empiri

I detta avsnitt presenteras undersökningen i form av en tematisk analys på böckernas innehåll vad gäller kalla kriget. Den kvalitativa analysen presenteras i form av tre teman, *den onde*, *den gode* och *den osynlige*. Dessa teman baseras på de attribut som tillskrivs aktörerna i konflikten. Den kvantitativa aspekten av arbetet redovisas i ett separat stycke.

4.1 Den onde

4.1.1 1960-talet – Rädsla för det röda hotet

Rollen som *den onde* får i boken *Folkens historia 2*⁴⁴ tillskrivas östsidan, och i huvudsak Sovjetunionen. Sovjet framställs som icke samarbetsvilliga, motsträviga och makthungriga. Bokens avsnitt om kalla kriget börjar med en genomgång av ”problemet Tyskland” där Sovjetunionen beskrivs som ansvariga för att frågan aldrig blivit löst. Under ett stycke om östblocket och Sovjetunionens lydstaten står följande:

1956 gjorde både Polen och Ungern försök att skaka av sig det ryska oket. För Polens del löstes konflikten genom en kompromiss, som gav detta land en något större rörelsefrihet inom östblockets ram. I Ungern ledde missnöjet till en öppen revolt, som dränktes i blod, sedan ryska trupper hade satts in. Sovjet sökte vidare utvidga sin maktsfär genom att befrämja kommunismens utbredning i länder, som tillhörde västblocket eller var neutrala. Slutligen utnyttjade den ryska ledningen påpassligt de motsättningar mellan USA och dess bundsförvanter, som då och då uppkom.⁴⁵

Ordval, och i stor utsträckning urval, av det som behandlas i läroboken är målande i sitt sätt att negativt behandla Sovjetunionen och dess bundsförvanter. Revolten *dränktes i blod* och Sovjetunionen är falska och påpassliga i sitt sätt att utnyttja varje svaghet hos sina motståndare. I citatet målas också upp ett hot mot västvärlden. Den, som den framställs, hotfulla kommunismen smyger sig in bakvägen genom Sovjetunionens utnyttjande av svaga stater och främjande av sitt eget styrelseskick. I boken är det hela *nationer* som står i konflikt med varandra. Ledare och andra framstående personer utelämnas i texten.

⁴⁴ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968

⁴⁵ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968, sida 573

Den andra läroboken från 1960-talet, *Historia 2*⁴⁶, ser också Sovjetunionen som *den onde*. I detta fall ligger dock en stor tyngdpunkt på *personer*, åtminstone vad gäller Stalin⁴⁷ som, i läroboken, får symbolisera hela östblocket. *Personen* Stalin tar beslut och är i konflikt med *nationerna* i västblocket. Läroboken framställer Stalin och kommunismen i tydligt negativa ordalag. Kommunismen och Stalin behandlas inte bara i de avsnitt som handlar om östblocket och Sovjetunionen utan även i delarna om västblocket ges det stor plats åt Stalin samt kommunistiska beslut och ageranden. Ett exempel på hur Stalin och sovjetisk politik beskrivs i läroboken kan ses nedan:

Under militärt och ekonomiskt tryck från Moskva dirigerades valen därhän att kommunistisk diktatur kunde upprättas, ehuru det skedde under det vilseledande och språkligt orimliga namnet "folkdemokrati". [...] När Stalin på detta sätt utnyttjade de inhemska kommunisterna fann han dem i många fall besvärliga och då gjorde han sig av med dem.⁴⁸

Författaren beskriver här hur Sovjetunionen under Stalins ledning tvingar östeuropeiska länder in i den kommunistiska sfären genom hot och tvång. Valen är anordnade för att inrätta diktatoriskt styre i landet, i direkt koppling till den sovjetiska överheten. Ordet folkdemokrati kommenteras och ger en bild av författarens åsikter angående östblockets politik med hjälp av rent ironiska undertoner. Även utnyttjande och utrensningar från Stalins sida lyfts fram på flera ställen i texten och det ges en klar bild av Stalin som en genuint *ond* ledare. De stycken som behandlar Sovjetunionen efter Stalins död är mindre personlighetsbundna men ger fortfarande en negativ bild av *nationen* och dess styrelseskick.

4.1.2 1970-talet – I politiskt skiljevatten

I boken *Historiens huvudlinjer*⁴⁹ beskrivs *aktörerna* under kalla kriget i form av ett östblock och ett västblock ur vilka två *huvudaktörer* lyfts fram, Sovjetunionen ur östblocket samt USA ur västblocket. Dessa två nationer är de som vikten läggs vid i fråga om aktörer under kalla kriget. *Den onde* framställs i boken som östblocket och framför allt Sovjetunionen. De beskrivs som ett hot som västsidan inte har riktigt grepp om och därför i viss mån fruktar. I ett avsnitt skrivs följande om Sovjetunionen:

⁴⁶ Matsson, R. (red.) 1968

⁴⁷ Sovjetunionens partiledare och diktator, år 1924-1953.

⁴⁸ Matsson, R. (red.) 1968, sida 288

⁴⁹ Brodin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971

I Europa och Amerika hade de politiskt ledande bl. a. genom händelserna i Östeuropa, den uppfattningen att Sovjetunionen försökte utnyttja efterkrigstidens oroliga förhållanden för att lägga hela världen under sitt välde. De styrktes i denna uppfattning av att den kommunistiska propagandan åter ivrigt uppmanade ”proletariatet” att resa sig och förena sig med det ryska folket för att förgöra kapitalismen.⁵⁰

I detta stycke beskrivs hur Europa och USA ser på Sovjetunionen, väst är rädda att de ska lägga hela världen under sig. Författaren väljer att precis efter berätta hur denna fruktan kunde styrkas genom bland annat den kommunistiska propagandan. Med ordval som exempelvis *förgöra* visar författaren tydligt hur *önd* östsidan och kommunismen är; östblocket är ute efter att med de medel som krävs slå ner kapitalismen. Även när det beskrivs hur Sovjetunionen tänkte utnyttja de oroliga förhållandena efter kriget tyder ordval och ton i texten på att det är östblocket som är *den onde*.

I den andra boken från 1970-talet, *Historia för gymnasiet, 2A*⁵¹, är det ett östblock och ett västblock med Sovjetunionen som den stora nationen i öst och Frankrike, Storbritannien samt USA som huvudnationer i väst. Aktörerna i texten får därför tillskrivas dessa med viss betoning på Sovjetunionen, då det i boken beskrivs mest som ett ensamt Sovjet mot en västallians. Västsidan beskrivs som en allians av länder som tillsammans ska göra vad de kan för att stoppa öst. Det är USA och västblocket som i boken målas upp som *de onda* och ter sig aggressiva mot öst för att försöka förhindra att kommunismen sprider sig. I en del av texten står det:

Ryssarna hade under historien gång vid upprepade tillfällen blivit utsatta för invasion från väster. De hade inte någon djupare tilltro till sina allierade utan fruktade, att de kapitalistiska staterna skulle vilja störta kommunismen i Ryssland för att rädda sig själva undan en kommunistisk revolution.⁵²

I citatet syns det hur Sovjetunionen är de utsatta. De är rädda för väst som flera gånger tidigare invaderat deras land. Det beskrivs även hur de inte litar på sina allierade utan fruktar hur de ska ta över deras land och krossa kommunismen. Sovjetunionen beskrivs som ett offer som är hotat av ett kapitalistiskt väst som till varje pris vill bli av med kommunismen för gott. De allierade på västsidan målas upp som en grupp nationer som styrs enbart av pengar. Det är

⁵⁰ Brodin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971, sida 213

⁵¹ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

⁵² Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

USA och västsidan som är *de onda* enligt boken, de är inte att lita på och villiga att gå till väpnat angrepp om så krävs.

4.1.3 1980-talet - Kapitalismens tidevarv

I läroböckerna från 1980-talet ges en känsla av att Sovjetunionen är den stora ”boven i dramat”. Trots det faktum att författarna försöker hålla sina åsikter på ett ”neutralt” plan, ligger tendenser till grund för att skapa en negativ atmosfär gentemot Sovjetunionen. Även andra nationer med kommunistiskt styre beskrivs med en misstänksam ton, exempel på dessa kan vara Kina, Nordkorea och Cuba.

*Alla tiders historia*⁵³ har en mer neutral ton vad gäller *den onde* än *Grepp om historien*⁵⁴ som ser med en aning mindre blida ögon på de kommunistiskt styrda staterna. Exempel på de indikationer som förekommer i *Grepp om historien*⁵⁵ kan vara ett stycke som beskriver Stalins utrikespolitik som en stor anledning till det kalla krigets upptrappning:

I strid med ingångna överenskommelser påtvang han de östeuropeiska folken socialistiska lydregimer och förföljde blodigt den demokratiska oppositionen. Han förberedde ett maktövertagande också i Västeuropa och Medelhavsområdet med hjälp av de lokala kommunistpartierna och de stora styrkor han fortfarande höll under vapen.⁵⁶

Citatet är taget från ett stycke i boken som behandlar varför det blev ett kallt krig. I stycket ges Stalin det största ansvaret för upptrappningen av konflikten mellan öst och väst. En annan tolkning presenteras dock i stycket, men denna benämns som ”sovjetorienterad” och återges med en mer skeptisk ton. Av citatet kan det utläsas att det är *personen* Stalin som ses som en aktör och inte *nationen* Sovjetunionen. Häger använder också vissa laddade uttryck i beskrivningen av Stalins agerande; *påtvang* och *förföljde blodigt*. Detta förstärker bilden av Stalin som en tyrann och stark diktator med stort maktbegär. Det är också intressant att Stalin ses som huvudaktör i östblocket fram till sin död, år 1953. När han gått hädan är det istället *nationen* Sovjetunionen som får stämpeln som aktör och hans efterträdare i partiet; Malenkov⁵⁷ och, den kanske mer kände, Chrusjtjov⁵⁸ nämns aldrig vid namn utan enbart

⁵³ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986

⁵⁴ Häger, B Å. 1983

⁵⁵ Häger, B Å. 1983

⁵⁶ Häger, B Å. 1983, sida 383

⁵⁷ Kort tid var han Sovjetunionens ledare efter Stalins död 1953, blev därefter regeringschef 1953-1955

någon enstaka gång som ”Stalins efterträdare”. Även om Stalin är en historisk person som eleverna bör känna till kan det tyckas en aning ”fattigt” att inte nämna några sovjetiska ledare efter Stalins bortgång.

Även den andra utvalda läroboken från 1980-talet, *Alla tiders historia*⁵⁹, har tendenser att se Sovjetunionen som *den onde* om än på ett mindre partiskt plan. Läroboken lyfter dock fram vissa saker som ställer Sovjetunionen i mindre god dager i jämförelse med exempelvis USA. Ett exempel på en sådan sak kan vara taget ur ett stycke i läroboken som behandlar, bland annat, införandet av Marshallhjälpen⁶⁰:

Även Sovjetunionen erbjöds hjälp men tackade nej och tvingade också övriga östeuropeiska stater att följa exemplet. Från sovjetiskt håll framhölls att Marshallhjälpen var ett amerikanskt försök att ekonomiskt erövra Europa.⁶¹

Författarna väljer här att lyfta fram vissa fakta om Sovjetunionens agerande som visar på de negativa sidorna av nationens maktutövande. Det visas även på Sovjets stora inflytande över hela östblocket, de *tvingar* övriga nationer att tacka nej till biståndet även om de var i behov av stöd efter krigets härjningar.

4.1.4 1990-talet - En objektiv era

I de utvalda läroböckerna från 1990-talet märks en klart mer neutral ton än i böckerna från 1980-talet. Här ställs onda handlingar från både väst- och östblocken mot varandra och en känsla ges av att alla är ”lika goda kålsupare”. Läroböckerna behandlar också att det finns olika tolkningar av vem, eller vilka, som är ”skyldig”, eller ”skyldiga”, till konflikten.

I läroboken *Historia*⁶² försöker författarna att hålla sig opartiska och inte peka på någon *ond* som är ”skyldig” till konflikten under det kalla kriget. Författarna inleder exempelvis avsnittet angående det kalla kriget med att diskutera en rad olika anledningar som spelade, eller kan ha spelat roll, för de spänningar som utvecklades mellan öst och väst efter andra världskrigets

⁵⁸ Tar över som Sovjetunionens ledare, efter Malenkov (se not 57). Ledare från 1953 till 1964.

⁵⁹ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986

⁶⁰ Ett bistånd från USA:s sida för att hjälpa de europeiska nationerna att återuppbygga sin krigshärjade infrastruktur efter andra världskrigets slut. Namngett efter dess initiativtagare, den amerikanske utrikesministern, George Marshall.

⁶¹ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986, sida 375

⁶² Elm, S. & Thulin, B. 1995

slut. På vissa ställen i läroboken kan dock utläsas att både USA och Sovjetunionen är de stora *aktörerna* i form av *den onde*, de kan båda tillskrivas vissa *onda* ageranden under kalla kriget. I ett avsnitt i läroboken som berör USA och Marshallhjälpen står följande;

De amerikanska krediterna var officiellt inte kopplade till någon politisk ideologi utan skulle ges mot hunger, fattigdom och kaos. Marshallhjälpen betydde också att man förbättrade konjunkturen i USA och skapade en marknad för amerikanska produkter.⁶³

I citatet tas upp hur biståndet ”officiellt” inte tillhörde någon politisk ideologi utan bara skulle vara ett bistånd för att hjälpa behövande länder. Här väljer dock författarna även att behandla de bakomliggande tankegångarna med hjälpen. Stödet skulle på sikt även gynna USA, och dess kapitalistiska system över tid, genom att sprida dess egna produkter till omvärlden att konsumera. Detta skulle i sin tur sedan leda till att den amerikanska konjunkturen skulle stärkas. Detta påvisar att USA hade baktankar med sin hjälp till omvärlden.

Vidare i läroboken beskrivs hur frontlinjer i konflikten klarnar och att olika händelser trappar upp konflikten mellan de båda sidorna. I ett avsnitt står följande;

Den stora chocken för västsidan kom emellertid när Sovjetunionen 1949 sprängde sin första atombomb. President Truman fattade genast beslut om utvecklingen av vätebomben. Det beslutet hade Stalin redan tagit.⁶⁴

Detta citat berättar om när Sovjetunionen spränger sin första atombomb och hur detta chockar, framförallt västvärlden. USA:s president Truman bestämmer sig då för att utveckla vätebomben, vilket Stalin redan gjort. Här skrivs det som om det var en ren självklarhet att *den onde* Stalin redan hade utvecklat sina atomvapen. Att han genom sitt agerande är skyldig till en upptrappning av de olika sidornas vapenarsenaler.

*I Historiens spegel*⁶⁵ inleder, även den, avsnittet om kalla kriget med en kort förklaring av olika tolkningar om varför det uppstod en konflikt efter andra världskrigets slut. Författaren lägger fram möjligheter till att både Sovjetunionen och USA kan ses som skyldiga aktörer i det kalla kriget. Det menas också att skuldfrågan kan vara av mindre vikt eftersom konflikten

⁶³ Elm, S. & Thulin, B. 1995, sida 250

⁶⁴ Elm, S. & Thulin, B. 1995, sida 252

⁶⁵ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997

nu är över. Boken delar upp det kalla kriget i tre olika skeenden som alla är namngivna efter supermakternas ledare under den aktuella perioden. Detta sätter något av ett personperspektiv på aktörsfrågan. Författaren klargör dock i slutet av stycket att det naturligtvis fanns stater och partier bakom de stora ledarna. Både USA och Sovjetunionen framställs i mindre god dager i boken och deras agerande ställs emot varandra. Ett exempel på sovjetisk *ondska* är taget ur stycket i läroboken som behandlar det som presenteras som *Första skedet: Truman versus Stalin (1945-53)*⁶⁶:

I Polen tog en kommunistdominerad folkfrontsregering makten 1945, och några år senare skärpte Sovjetunionen kontrollen genom att rensa ut polska kommunister (däribland generalsekreteraren Gomulka), som försökte hålla en egen kurs. På liknande vis sovjetiserades Rumänien, Ungern och Bulgarien.⁶⁷

Här visas det på hur Sovjetunionen med våld lägger under sig Östeuropa. Det räckte inte att vara kommunist utan länderna skulle vara sovjetsympatiserande kommunister, och östblocket skulle "sovjetiseras". Ordvalet "rensar ut" är också intressant, eftersom det pekar på ett våldsamt händelseförlopp vilket i sin tur påvisar Sovjetunionens *onda* handlande. På ett liknande sätt kan USA beskrivas i negativa ordalag i en annan del av läroboken som kort behandlar Vietnamkriget:

Men amerikanerna fick nu göra samma erfarenhet som fransmännen tidigare: djungelkriget gick inte att vinna, vilka terrormedel som än tillgreps under oerhörda lidanden både för soldater och för civilbefolkningen. FNL och Nordvietnam kunde tvärtom tidvis gå till framgångsrik offensiv (februari 1968), trots att då över en halv miljon amerikanska soldater hade satts in.⁶⁸

Här framställs ett stort misslyckande i amerikansk krigshistoria. Författaren väljer att använda både "terrormedel" och "oerhörda lidanden" i sin text vilket påvisar att USA agerat fel och begått en *ond* handling i och med inblandandet i Vietnamkriget. Det redovisas också att USA blev utmanövrerade trots ett stort mantal på plats och trots att de, som det antyds i texten, inte skyr några medel för att nå seger.

⁶⁶ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997, sida 289

⁶⁷ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997, sida 290

⁶⁸ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997, sida 295

4.1.5 2000-talet – Fortsatt objektivitet, eller...?

I läroboken *Perspektiv på historien A*⁶⁹ ges en objektiv bild av det kalla kriget där det inte beskrivs som att någon varit sämre än någon annan vad gäller konflikten. USA och Sovjetunionen är de *nationer* som ges det stora utrymmet i texten och när det diskuteras i öst- och västtermer så är det även de som är huvudnationerna för varje sida. Trots detta så är det inte dessa *nationer* som ses som *aktörerna* i texten utan istället är det *personer* som framställs som *aktörer* under kalla kriget. I läroboken är det olika viktiga *personer* som vid olika tidpunkter och händelser som har spelat roll för konflikten på det ena eller andra hållet. Som exempel är det under tiden efter andra världskriget Churchill och Stalin som är de stora aktörerna på västsidan respektive östsidan. Ett annat exempel är Kennedy⁷⁰ och Chrusjtjov under början av 1960-talet och tiden runt Cubakrisen⁷¹. Så här ser också den övergripande bilden av texten ut att det är främst de stora ledarna som framhålls och åstadkommer saker under konflikten, de är *aktörerna*.

Efter att ha studerat texten så är det svårt att se att någon speciell sida i konflikten målas upp som ond. Det är närmare så att de är alla lika onda eller vice versa. Texten framhåller inte att det skulle vara någons fel mer än någon annans. Med detta inte sagt att alla var snälla och godhjärtade under konflikten, inte alls, men författarna väljer genom ordval och urval i texten att inte hänga ut någon speciell *nation* eller *person*.

Precis som i föregående lärobok från 2000-talet behandlar *EPOS*⁷² konflikten ur både västs och östs synvinklar, detta åtminstone till en början i avsnittet om kalla kriget. De stora nationerna är ömsom offer och ömsom aktiva *aktörer* i konflikten. Läroboken tar i större utsträckning upp den aktuella politiken inom nationerna än tidigare läroböcker i undersökningen. Olika politiska system och beslut tas upp författarna behandlar kortfattat vissa ”konfliktyttranden” under kalla kriget, exempelvis Koreakriget⁷³, Cubakrisen och Tysklandsfrågan. Någon bestämt *ond* sida kan inte direkt skönjas i texten, men den sida som ändå får ses som *ond* är östblocket. Detta på grund av att det kan anas en tyngre vikt på att framställa Sovjetunionen i negativ dager. I textens början framställs Sovjetunionen i det närmsta som ett rent offer:

⁶⁹ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

⁷⁰ Amerikansk president, år 1961-1963

⁷¹ En kris som uppstod då USA upptäckte sovjetiska raketbaser på Cuba.

⁷² Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. 2001

⁷³ Amerikansk inblandning i konflikten mellan Nord- och Sydkorea, 1950-1953.

Sovjet hade under kriget fått ett omfattande ekonomiskt stöd genom det amerikanska så kallade lend-leaseprogrammet. Ryssarna begärde våren 1945 ytterligare hjälp för att klara av det enorma återuppbyggnadsarbete som förestod. De fick ingen hjälp. I stället avbröt amerikanerna lend-leaseprogrammet, och i maj 1945 inställde de alla leveranser till den sovjetiska industrin.⁷⁴

Detta citat skulle kunna ses som att det gav USA rollen som *ond aktör*. Efter denna framställning vänder dock texten och det som senare behandlas angående Sovjetunionen är inte lika positivt tillskrivande utan befinner sig på ett mer negativt plan. Att behandla dessa förhållanden ter sig vara ett urval av författarna för att göra deras text mindre USA-riktad.

4.1.6 Deldiskussion

Överlag framställs Sovjetunionen och östsidan som *den onde* i de läroböcker som ingår i denna undersökning. Detta med undantag för; *Historia för gymnasiet, 2A*⁷⁵, som framställer Sovjetunionen som ett offer för västsidans allians, samt de läroböcker som förhåller sig mer objektivt till konflikten. Att den enda ”sovjetvänliga” läroboken kommer från tidigt 1970-tal är ingen större överraskning då vi räknat med att hitta sådana sympatier från den tidsperioden om från någon. Marxistiska sympatier hade stor spridning just i slutet av 1960- och början av 1970-talen. Eftersom denna lärobok dessutom är skriven under den tid då Vietnamkriget är ett faktum kan detta också ha en inverkan på författarnas vinkling av texten. Proteströrelsen mot Vietnamkriget sträckte sig över stora delar av världen och kriget väckte stort missnöje hos många. På grund av dessa faktorer är det föga överraskande att den enda bok i undersökningen som framställer västsidan som *den onde* är just från 1972.

I övrigt är resultatet i stort som vi misstänkte vad gäller *den onde*, det vill säga att Sovjetunionen ses som ondskan i öst fram till dess att konflikten är över och Sovjet har transformerat till ett demokratiskt Ryssland. Då blir texterna genast mer objektiva, om än med vissa undantag. *Person* kontra *nation* i temat om *den onde* är också intressant. Vissa läroböcker väljer att använda sig av personer mer än andra, dock är Stalin frekvent förekommande i form av *den onde*. Stalin behandlas ofta som Sovjetunionen, det vill säga att *personen Stalin är nationen Sovjetunionen*. Hans person symboliserar en hel nation men hans

⁷⁴ Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. 2001, sida 502

⁷⁵ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

efterträdare nämns sällan ens med namn, möjligtvis bortsett från Chrusjtjov. Chrusjtjov framställs dock inte alls i samma ordalag som Stalin. Han beskrivs inte som lika mäktig och ondskefull som Stalin i läroböckerna.

4.2 Den gode

4.2.1 1960-talet – Rädsla för det röda hotet

Den gode framställs i *Folkens historia* 2⁷⁶ som västblocket. Framförallt USA behandlas ingående som en nation med *goda* intentioner, men även Frankrike och Storbritannien tas upp som viktiga *aktörer* för västsidan. Fokus ligger dock på USA som tillskrivs stort inflytande, ekonomisk överlägsenhet och en stor vilja att hjälpa mer utsatta och behövande nationer. Angående dessa punkter sägs bland annat:

När USA inom kort under president Trumans ledning engagerade sig i världspolitiken och iklädde sig rollen som den västliga världens ledande makt, saknades inte de materiella resurserna. Under årtiondet efter kriget betalade USA 50 miljarder dollar i utlandshjälp av olika slag, och till detta kom så kostnaderna för den militära upprustningen som på nytt igångsattes i det kalla krigets tecken.⁷⁷

USA framställs här som en *god* ledarmakt. De är stora och materiellt överlägsna, men använder sitt övertag till att hjälpa. Den stora summan pengar som getts ut i form av utlandshjälp nämns i siffror och förstärker därmed bilden av hur viktig denna hjälp varit. Texten behandlar också upprustningen som USA återupptagit. Tendenserna som ges i texten visar på att denna upprustning inte är av negativ karaktär, utan snarare ett sätt för USA att vara beredda på att försvara sig själva och övriga västvärlden. I bokens stycken om västvärlden och dess nationer tas ledande *personer* upp i större utsträckning än i delarna om östblocket, bortsett från Stalin som nämns ett flertal gånger. De Gaulle⁷⁸, Churchill och de amerikanska presidenterna beskrivs i allmänt positiv dager. En negativ aspekt av USA tas dock kortfattat upp i boken; dess problem med rassegregation. Stycket framställer dock USA:s framsteg på denna front som överlägsna dess motgångar och problem.

⁷⁶ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968

⁷⁷ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968, sida 568

⁷⁸ Fransk general under andra världskriget. Fransk regeringschef mellan 1944-1946 och 1958-1959 och senare även fransk president, 1959-1969.

Som *den gode* i *Historia 2*⁷⁹ står stormakterna inom västblocket. Framför allt USA och Storbritannien framställs i goda ordalag och ges rollen som *goda*. Det bör dock nämnas att boken i överlag lägger större vikt vid att beskriva de orättvisor som utförs i kommunismens namn än att skriva positivt om de västerländska nationernas politik. Styckena som behandlar västblocket är mindre personlighetsbundna än delarna om Sovjetunionen där Stalin är ständigt förekommande. Västblocket framställs i texten som nationer öppna för samarbete, diskussion och överläggande. Enligt texten oroas de amerikanska politikerna av de europeiska ländernas ekonomiska situation efter andra världskriget och vill därmed hjälpa dessa.⁸⁰ I läroboken menas det också att de västerländska länderna vädjar till Sovjetunionen att de skall delta i konferensen angående Marshallhjälpen, och ta emot hjälp eftersom de har behov av det ekonomiska stödet men att Sovjetunionen vägrar.⁸¹ I läroboken målas det alltså upp en klarare bild av *den onde* än av *den gode*. Västblocket förses dock med en del övervägande *goda* attribut.

4.2.2 1970-talet – I politiskt skiljevatten

I boken *Historiens huvudlinjer*⁸² syns det tydligt att författaren tar ställning för västsidan och framförallt för USA. USA och västblocket är de som är *goda* i konflikten och gör vad de kan för att hjälpa varandra i olika krissituationer, men även i att försvara sig mot kommunismen från öst. I texten blir USA uppmålat som *den gode* på så sätt att det tas upp mycket kring hur de hjälper andra, behövande, nationer i form av Marshallhjälpen och Trumandoktrinen⁸³. Men även hur gott ekonomiskt ställt, hur bra utrustat och upprustat landet är. I ett stycke beskrivs USA efter andra världskriget:

Vid krigets slut stod amerikanska trupper långt inne i Europa och längs Asiens hela stillahavskust. Dess flotta behärskade alla hav, dess flygvapen var starkast i världen. Endast USA kunde framställa atombomber. Landet tycktes behärska hela världen – om det ville.⁸⁴

I detta citat syns författarens ”USA-vänliga” inställning. Det lyfts fram hur starkt och mäktigt landet är. Texten beskriver hur USA har trupper runt om i hela världen och dessutom har de

⁷⁹ Matsson, R. (red.) 1968

⁸⁰ Matsson, R. (red.) 1968, sida 290

⁸¹ Matsson, R. (red.) 1968, sida 291

⁸² Brolin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971

⁸³ Denna doktrin säger att USA ska hjälpa alla nationer som hotas av en totalitär makt. Namnet kommer från den amerikanske presidenten Harry S. Truman.

⁸⁴ Brolin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971, sida 212

herraväldet både till sjöss och i luften. USA framställs som om det utan större problem skulle kunna besegra vilken annan nation som helst och till och med ta kontrollen över världen. Även om detta var sant är det intressanta att det lyfts fram som det gör i en lärobok. Texten är skriven som om det finns ett hot mot väst och att det inte skulle ha något att sätta emot, utan ett land som USA på sin sida. Om man kopplar citatet till vad som följer i kapitlet så kunde USA göra vad de ville med världen, men de väljer att agera *goda* och väljer att hjälpa behövande länder. De väljer hellre freden än att utnyttja sin militära makt i ett krig mot ett alltmer icke-samarbetsvilligt öst.

I läroboken *Historia för gymnasiet, 2A*⁸⁵ har det varit tydligare att någon tillskrivits *den onde* än vad det är att någon beskrivs som *den gode* utifrån texten. Att se att någon aktör skulle ses som *god* i texten syns inte. Istället visar den på medlidande för Sovjetunionen mot vilka en västallians har ställt sig. Läroboken stödjer inte öppet kommunismen som sådan men beskriver, i det närmsta, kapitalismen som ett större hot mot världen. Texten skrivs därför med empati för Sovjetunionen som är utelämnade ensamma mot en allians av länder som tidigare ingått i en allians med dem, för att nu vända dem ryggen. I texten syns ingen aktör som *den gode* men istället hyser texten sympati för en viss *aktör*. Inte menat att deras tillvägagångssätt, tankar och principer beskrivs som överlägsna, utan mer en framställning av att det är synd om Sovjetunionen då de är i ett mer utsatt läge.

4.2.3 1980-talet - Kapitalismens tidevarv

Eftersom östblocket ses som *den onde* i läroböckerna från 1980-talet får *den gode* i dessa böcker ses som västblocket, och i störst utsträckning USA. Detta syns ganska tydligt i vissa stycken ur boken *Grepp om historia*⁸⁶ där det finns tydliga tendenser som påvisar det positiva med Sovjetiska nederlag och västerländska vinningar. Ett exempel ur läroboken, som är taget ur ett stycke som behandlar Trumandoktrinen, säger:

I det läget förklarade den amerikanske presidenten Truman 1947, att förenta staterna borde aktivt hjälpa varje land som hotades med aggression av en totalitär makt – detta var *Trumandoktrinen* – och kongressen beviljade Grekland och Turkiet betydande understöd. Samma år började Marshallhjälpen. Sedan nedkämpades gerillan i Grekland, och

⁸⁵ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

⁸⁶ Häger, B Å. 1983

Sovjetunionen slog till reträtt i Turkiet och i Iran. Samtidigt inträdde ett ekonomiskt uppsving i Västeuropa och kommunisterna förlorade röster i valen där och måste lämna regeringarna.⁸⁷

I detta citat syns det tydligt hur USA tillskrivs *den godes* roll då de genom olika projekt ger bistånd till drabbade länder, exempelvis genom Marshallhjälpen och Trumandoktrinen. Budskapet tycks vara att USA hjälper länder som behöver stöd rent ekonomiskt, men även militärt om de hotas. USA får här rollen som en vänlig och hjälpande nation som andra nationer kan vända sig till för stöd. Samtidigt syns det i texten hur det beskrivs som positivt när det går sämre för Sovjetunionen och de kommunistiska partierna, framförallt i Västeuropa. Texten förmedlar ett gott intryck när gerillan i Grekland slås tillbaka och när Sovjetunionen tvingas till en reträtt i Turkiet. Detta kopplas samtidigt till ett ekonomiskt uppsving i hela Västeuropa och att kommunistpartier i väst förlorar mark. Känslan som texten ger är att nederlag för kommunismen är av positiv natur vilket också framgång för det kapitalistiska väst ses som. I detta stycke är det främst *nationen* USA som ses som den goda aktören.

I inledningen av *Alla tiders historia*⁸⁸ beskrivs *aktörerna* i stor utsträckning som *personer*. Framförallt Churchill framställs som en stor ledare under åren efter andra världskrigets slut. Senare i texten, när Churchill inte längre är partiledare, ändras aktören från *personen* Churchill till *nationen* Storbritannien. Det framgår också vissa tendenser att ”skriva upp” USA och övriga västblocket samt vissa ledare, exempelvis Kennedy. Ett exempel på detta kan vara taget ur beskrivningen av Cubakrisen 1962:

Den amerikanske presidenten Kennedy beslöt att blockera all sjöfart till Cuba för att hindra sovjetiska fartyg från att föra utrustning till de planerade baserna. Medan ett tjugotal sovjetiska fartyg stävade mot Cuba, grupperade sig amerikanska krigsfartyg längs Cubas kuster. [...] I denna situation slog Sovjetunionen till reträtt och de ryska fartygen fick order att vända.⁸⁹

Det som kan utläsas av citatet är en känsla av att konflikten står mellan den starke ledaren Kennedy och ett ansiktslöst kommunistiskt Sovjet, *person* mot *nation*. Beskrivningen ger också en känsla av att Sovjetunionen genomför ett fullbordat anfall mot Cuba som USA måste försvara sig emot med hjälp av sin krigsflotta. Tendenser mot att Kennedy får hela

⁸⁷ Häger, B Å. 1983, sida 381

⁸⁸ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986

⁸⁹ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986, sida 378

Sovjetunionen på knä kan också anas. Hela Sovjetunionen slår till reträtt. De ryska fartygen är dessutom just bara ”fartyg”, inte fraktfartyg. Måhända för att måla upp bilden av fartygen som mer hotfull. De bär förvisso på en last med krigsraketer men är i sig inga krigsfartyg. Dock nämns även närvaron av ryska u-båtar i texten.

4.2.4 1990-talet - En objektiv era

Läroboken *Historia*⁹⁰ är, som nämnts tidigare, objektiv och undviker att ta någons parti i frågan om kalla kriget. Det märks dock vissa ställningstaganden, om än för båda sidor av konflikten. I ett avsnitt om hur USA bygger upp en mur av allianser för att kunna ”försvara” sig mot Sovjetunionen och Kina, syns vissa stycken som tar ställning för USA som *god*. I texten står det bland annat.

Eftersom Sovjetunionen nu hade atomvapen måste USA kunna utkämpa ett konventionellt krig för att försvara Västeuropa. De amerikanska försvarsanslagen ökades. Från militära baser i olika länder kunde amerikanskt atombeväpnat flyg nå alla platser i Sovjetväldet och Kina.⁹¹

I citatet beskrivs USA som *god*, genom att få rollen som en slags ”Västeuropas beskyddare”. Det påpekas att eftersom Sovjetunionen har kärnvapen måste USA kunna skydda, framförallt, Västeuropa. USA ska skydda väst mot ett ”Sovjetvälde” som när det läses upplevs som något stort, hotande och farligt. Även Kina målas upp som ett land de måste försvara sig mot. USA har, enligt texten, i detta fall tagit på sig ett försvarsansvar för hela Västeuropa.

På liknande sätt som boken *Historia*⁹², i vissa delar av texten, tar ställning för USA så syns det även i andra stycken av boken att det är någon annan aktör som författaren beskriver i positiva ordalag. I ett avsnitt som behandlar Cubakrisen så står det följande;

Den sovjetiska upprustningen med interkontinentala raketer var i realiteten inte av någon större omfattning. I stället hade man inriktat sig på medeldistansraketer med kortare räckvidd. Anledningen var att man i första hand fruktade krig i Europa eller med Kommunistkina, som i slutet av 50-talet börjat föra en självständig politik gentemot Sovjetunionen.⁹³

⁹⁰ Elm, S. & Thulin, B. 1995

⁹¹ Elm, S. & Thulin, B. 1995, sida 254

⁹² Elm, S. & Thulin, B. 1995

⁹³ Elm, S. & Thulin, B. 1995, sida 259

I detta avsnitt beskrivs det hur Sovjetunionen egentligen inte upprustar med interkontinentala raketer för att starta krig, de fruktar för ett krig i Europa. Med detta tillskrivs Sovjetunionen en *god* roll i och med att de inte söker ett krig utan helst vill undvika just ett sådant. De satsar på sina medeldistansraketer för att kunna försvara sig i närområdet. Sovjetunionen är inte ”boven” här, då de i första hand fruktar ett krig och vill enbart försvara sig och inte anfalla.

Rollen som *den gode* kan i realiteten inte tillskrivas någon speciell sida i *I historiens spegel*⁹⁴ eftersom läroboken förhåller sig opartisk. Det som kan märkas är att både västsidan och östsidan i konflikten tillskrivs positiva egenskaper eller handlanden, även om en viss tonvikt ligger hos USA. För att exemplifiera kan ett stycke om Sovjetunionens politik under Chrusjtjov redovisas nedan:

Miljoner lägerfångar släpptes, olika åsikter inom kommunismens ram accepterades i kulturliv och forskning, personkulten upphörde. Stalins kropp försvann från Röda torget och hans namn från kartorna. Stalingrad blev t ex Volgograd. Detta ”töväder” märktes i någon mån också på den utrikespolitiska arenan, t ex då Sovjetunionen drog sina ockupationstrupper ur Österrike 1955.⁹⁵

Här påvisas en avspänningspolitik från Sovjetunionens sida och läroboken lyfter fram positiva aspekter i behandlandet av Sovjets politik. Att lyfta fram positiva skeenden i den politik som förs ger i viss mån en *god* roll åt Sovjetunionen i stort och enligt läroboken åt Chrusjtjov i synnerhet. *Personen* Chrusjtjov förbättrar, som det ser ut, ensam *nationen* Sovjetunionen.

Positivt framställande av USA som *den gode*, och dess agerande under kalla kriget kan återfinnas på flera ställen i bokens avsnitt om kalla kriget, dock främst angående landets inrikespolitik. Ökade rättigheter för landets svarta medborgare och betydelsefulla sociala reformer syftade till att hjälpa de fattiga i samhället är några av de saker som behandlas. Boken tar ofta upp personer som *nyckelaktörer* i det som sker. Exempelvis i ett stycke om Nixons⁹⁶ och Kissingers⁹⁷ utrikespolitik:

Nixons och Kissingers politik markerade trendbrottet. Att förhandlingar inleddes med Sovjetunionen om begränsning i fråga om strategiska vapen fullföljde närmast tidigare

⁹⁴ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997

⁹⁵ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997, sida 292

⁹⁶ Richard Nixon, amerikansk president år 1969-1974.

⁹⁷ Henry Kissinger, rådgivare för Nixon och amerikansk utrikesminister år 1973-1977.

presidenters försök. De resulterade 1972 i ett avtal kallat SALT I (*Strategic Arms Limitation Talks*), underskrivet vid ett besök av Richard Nixon i Moskva.⁹⁸

I detta citat beskrivs USA, och speciellt, Richard Nixon som den som sträcker ut handen mot Sovjetunionen och vill ha fred och avspänning av konflikten. Nixon får, i detta fall, ses som *aktör* och det är *personen* som tillskrivs den stora rollen som verkställare och just *aktör*. *Personen* Nixon medlar nedrustning med *nationen* Sovjetunionen.

4.2.5 2000-talet – Fortsatt objektivitet, eller...?

Som nämnts tidigare om läroboken *Perspektiv på historien A*⁹⁹ är den objektiv och hänger inte ut någon som, på det ena eller andra sättet, har utmärkt sig som ensam *aktör* under konflikten. Det som är tydligt i texten är hur det är *personer* som är de viktiga aktörerna under kalla kriget. De tar upp viktiga ledare som Churchill, Stalin, Truman, Kennedy och Chrusjtjov, för att nämna några. Intressant är också att om texten inte beskriver en viss ledargestalt, exempelvis personerna ovan, så skrivs det istället *ledarna i landet*. Ledarna gjorde, ledarna sa och ledarna ville etcetera. Ledarna syftar alltså på att det är *personer* som är aktörer och inte *nationer*.

Precis som beskrevs om läroboken i det förra avsnittet, *den onde*, så behåller den sin objektivitet och i detta avsnittet beskrivs inte heller någon särskild sida eller person som *god*. Det intressanta här är snarare det att det är svårare att hitta tendenser till att någon är *god* än vad det var att hitta *onda* tendenser i förra stycket. I det förra stycket beskrevs att de är alla lika *onda* snarare än att någon speciell skulle vara det. På samma sätt så är det ingen från respektive sida i konflikten som här beskrivs som mer *god* än någon annan.

I uppsatsens del om *den onde* har redan behandlats huruvida det finns någon *ond* eller *god* sida som kan skönjas i texten ur läroboken *EPOS*¹⁰⁰, svaret visade sig vara att den förhåller sig objektiv och framställer båda sidor som både *onda* och *goda* i viss utsträckning. Den *gode* får dock ändå ses som västblocket, och då främst USA, eftersom det framställs i en bättre dager än Sovjetunionen. Detta baseras på det urval som författarna gjort.

⁹⁸ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997, sida 296

⁹⁹ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

¹⁰⁰ Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. 2001

4.2.6 Deldiskussion

Den gode framställs i de flesta fall som västblocket, och då främst USA. *Goda* aktörer är dock svårare att hitta än *onda* i läroböckernas texter. Behovet av syndabockar tycks allmänt vara större än behovet av hjältar. Trots detta framställs USA som klara hjältar i vissa av undersökningens läroböcker. Mycket av USA:s roll som *god* aktör tilldelas dem på grund av att de hjälper andra nationer i form av, främst, Marshallhjälpen och Trumandoktrinen. Dessa två företeelser nämns ofta i de läroböcker som innefattas i denna undersökning. Det nämns dock mindre ofta att dessa hjälpprogram också är till vinning för USA själva. Hjälpen är genuin men ger också något tillbaka i det långa loppet. Att Sovjetunionen inte har några liknande hjälpprogram sätter dem i mindre *god* dager.

Personframställningar används både för att förstärka *onda* och *goda* aktörer. Som nämnts tidigare är Stalin ofta förkommande i läroböckerna som *den onde* medan den *goda* sidan av konflikten är mer ansiktslös. Så är dock inte alltid fallet utan vissa starka, *goda* ledare framställs också för att förstärka textens innehåll. Exempelvis behandlas Churchill, Kennedy, Nixon, De Gaulle och liknande personer ofta när något positivt framställs. När det handlar om negativa aspekter skrivs det dock oftare nationens namn, ”regeringen” eller liknande. Mindre ”namnstarka” ledare utelämnas också ofta helt ur texterna, exempelvis med titlar som ”Churchills efterträdare” eller liknande beskrivningar.

4.3 Den osynlige

Vad som kan klassas som *den osynlige* är en stor fråga och alla aspekter av den kan inte behandlas, trots detta är det en intressant aspekt av undersökningen och något som bör belysas. Denna del bör ses som ett komplement till den övriga undersökningen och vill lyfta fram de, eller det, som i regel inte finns med i historieläroböckerna. De punkter som främst kommer att behandlas är; folkrörelser, livsstil, ickepolitiska ikoner och liknande företeelser.

Med folkrörelser menas exempelvis den afroamerikanska befolkningens kamp för samma rättigheter som den vita befolkningen i USA. Just denna folkrörelse behandlas i flera av undersökningens läroböcker, redan på 1960-talet. Andra folkrörelser som det inte talas om i lika stor utsträckning är hippierörelsen under 1960- och 1970-talen, och den med den tätt hoplänkade fredsrörelsen under Vietnamkriget. Eftersom fredsrörelsen under Vietnamkriget var en stor, och till och med, en global rörelse kan det te sig underligt att utelämna denna. I de

fall det nämns något om just detta är det i korta ordalag innan texten återgår till att behandla landets ledare och deras politik. Den ”lilla människans” roll, och möjlighet att påverka, underskattas i stor utsträckning i de läroböcker som behandlas i denna undersökning. Något som också kan ses som en folkrörelse är den västerländska livsstil, och kanske främst den västerländska ungdomskultur, som växer fram i USA under 1950-talet. Under denna period blir USA ett slags förebild för övriga länder i väst och dess kultur sprids, även till Sverige. Detta sticker i ögonen på Sovjetunionen och dess allierade som ser USA och dess livsstil som en symbol för imperialism och kapitalism.

I och med den ungdomskultur som växte fram i USA under 1950-talet uppkom flera ickepolitiska ikoner som, i och med deras starka symbolism, kan ha haft större inverkan på det kalla kriget än som först kan tros. Några exempel på detta kan vara det västerländska modet där, exempelvis, jeansbyxor sprids över världen. Frisyurer och dylikt sprids också, i stor utsträckning tack vare amerikansk film och musik, massmedia får en växande roll. I och med detta kan även personer som Elvis Presley och James Dean nämnas som ickepolitiska ikoner. De var båda med att forma den ungdomskultur som fick enorm genomslagskraft i de västeuropeiska länderna. Ingen av läroböckerna i undersökningen behandlar dessa ämnen förutom *Perspektiv på historien A*¹⁰¹ som, om än kortfattat, behandlar Elvis Presley och den nya livsstilen. Några försök till koppling mellan den stora världspolitiken och dessa mindre företeelser görs dock ej.

Ett intressant faktum är att kvinnor i mycket stor utsträckning kan klassas som *den osynlige* i de läroböcker som innefattas i denna undersökning. I de delar som behandlar det kalla kriget är Margreth Thatcher¹⁰² den enda kvinna som nämns. I stort ger läroböckerna ett patriarkalt intryck då de, nästan uteslutande, behandlar de stora manliga ledarnas historia.

¹⁰¹ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

¹⁰² Storbritanniens premiärminister, åren 1979 till 1990.

4.4 Kvantitativ undersökning

I följande del presenteras den kvantitativa delen av undersökningen. Läroböckerna presenteras först en och en. Alla läroböckerna sammanställs sedan i en tabell där sidor och bilder uppställs tydligt för varje lärobok. Bilderna har delats upp i *större* och *mindre* bilder. Till de större räknas de bilder som upptar en halv sida eller mer, och till de mindre räknas samtliga bilder mindre än en halv sida.

1960-talet

- *Folkens historia 2 – Lärobok för gymnasiet*¹⁰³ 14 sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller fyra större bilder. Alla bilder är svartvita.
- *Historia 2*¹⁰⁴ 18 sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller 15 bilder varav två är större och resten mindre. Få av bilderna har med texten att göra utan skildrar istället konstverk och konstnärer. Alla bilder är svartvita

1970-talet

- *Historiens huvudlinjer – Lärobok för gymnasiet*¹⁰⁵ Nio sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller fyra bilder varav tre större och den sista mindre. Alla bilder är svartvita.
- *Historia för gymnasiet, 2A*¹⁰⁶ Åtta och en halv sida behandlar det kalla kriget, dessa innehåller sju bilder varav tre större och fyra mindre. Alla bilder är svartvita.

1980-talet

- *Alla tiders historia – Tredje upplagan*¹⁰⁷ 15 och en halv sida behandlar det kalla kriget, 13 bilder varav fyra större och nio mindre. Alla bilder är svartvita.
- *Grepp om historien*¹⁰⁸ 9 och en halv sida behandlar det kalla kriget. Tre större bilder, alla är svartvita.

¹⁰³ Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. 1968

¹⁰⁴ Matsson, R. (red.) 1968

¹⁰⁵ Brolin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. 1971

¹⁰⁶ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

¹⁰⁷ Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. 1986

¹⁰⁸ Häger, B Å. 1983

1990-talet

- *Historia – Gymnasieskolan, Kurs A*¹⁰⁹ Sju sidor behandlar det kalla kriget dessa innehåller två större och två mindre bilder. En stor samt en mindre bild är i färg, de andra är svartvita.
- *Historiens spegel – Långa linjer*¹¹⁰ Nio sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller tio bilder varav en större och nio mindre. En mindre bild är i färg och resten är svartvita.

2000-talet

- *EPOS Historia*¹¹¹ Åtta sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller åtta bilder varav tre större med en i färg och fem mindre med två i färg. Resten av bilderna är svartvita.
- *Perspektiv på historien A*¹¹² 82 sidor behandlar det kalla kriget, dessa innehåller sju större bilder varav en i färg samt 82 mindre bilder varav 31 i färg. Anledningen till det stora sidantalet är att termen *kalla kriget* återfinns i huvudrubriken för hela efterkrigsavsnittet som sträcker sig från 1945 till 1989, samt att boken kopplar hela efterkrigstiden till det kalla kriget.

Fig. I

Lärobok	Antal sidor	Kalla kriget	Sidor i %	Större bilder	Mindre bilder	Bilder totalt
<i>Folkens historia 2</i>	642	14	2%	4	10	14
<i>Historia 2</i>	375	18	5%	2	13	15
<i>Historiens huvudlinjer</i>	270	9	3%	3	1	4
<i>Historia för gymnasiet, 2A</i>	363	8,5	2%	3	4	7
<i>Alla tiders historia</i>	454	15,5	3%	4	9	13
<i>Grepp om historien</i>	454	9,5	2%	3	0	3
<i>Historia</i>	320	7	2%	2	2	4
<i>Historiens spegel</i>	367	9	2%	1	9	10
<i>EPOS Historia</i>	595	8	1%	3	5	8
<i>Perspektiv på historien A</i>	372	82	22%	7	82	89

Tabellen (Fig. I) presenterar läroböckerna med hjälp av att presentera deras individuella sidantal, hur många sidor respektive lärobok lämnar åt det kalla kriget, hur många procent

¹⁰⁹ Elm, S. & Thulin, B. 1995

¹¹⁰ Oredsson, S. & Andersson, L. (red.) 1997

¹¹¹ Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. 2001

¹¹² Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

dessa sidor är av det totala antalet sidor, hur många större respektive mindre bilder som finns i varje lärobok samt hur många bilder varje lärobok har totalt i avsnittet om det kalla kriget.

4.5 Slutdiskussion

För att avsluta uppsatsen följer i detta stycke en slutplädering som binder samman undersökningens samtliga områden. Deldiskussionerna kopplas samman med den osynlige och uppsatsens kvantitativa del.

Den onde får, som nämnts tidigare, ses som Sovjetunionen och östblocket så länge dessa fortfarande existerar. När sedan Berlinmuren faller och Sovjet blir Ryssland ökar plötsligt objektiviteten markant och alla inblandade aktörer i det kalla kriget ses som ”lika goda kålsupare” i läroböckerna. Det är också klart mycket lättare att hitta *onda* aktörer än det är att hitta *goda*, även om *den gode* är väldigt tydlig i vissa av läroböckerna. Om det går att utläsa någon bestämt *god* aktör i läroböckernas behandling av det kalla kriget är det alltid västblocksländer, främst USA, som utmärker sig. Inte ens i undersökningens enda mer ”Sovjetvänliga” bok, *Historia för gymnasiet, 2A*¹¹³, framställs Sovjetunionen som den direkt *gode* utan snarare som ett offer för västmakternas paktpolitik. Detta är också den enda bok där västblocket kan tillskrivas en viss mån av *ondska*.

Person kontra *nation* är en annan intressant aspekt av denna undersökning. Det kan utläsas ett mönster i läroboksförfattarnas användande av *nationer* och *personer*. Det är intressant att vissa ledare lyfts fram med namn medan andra lämnas därhän. De som lyfts fram är de som ska ges rollen som hjälte eller syndabock. Positiva beslut av den *goda* sidans ledare, *personen*, lyfts fram medan sämre beslut bara tas av ”staten”, *nationen*. Samtidigt är Stalin ofta framlyft som en slags onskans nemeses och får symbolisera den *onda* kommunismen och dess sköte, Sovjetunionen. Här syns också en omvänd effekt, när det tas *onda* beslut är det Stalin, *personen*, som ligger bakom och är det beslut av mer positiv karaktär har de tagits av ”Sovjetunionen”, *nationen*. När Stalin sedan avlider tycks det mindre intressant för läroboksförfattarna att lyfta fram personer på den sovjetiska sidan utan *nationen* blir det centrala.

¹¹³ Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. 1972

Ännu en del av undersökningen är *den osynlige*. Vad som kan klassas som *den osynlige* är en stor fråga och alla aspekter av den kan inte behandlas. Undersökningen inriktar sig därför främst på folkrörelser, livsstil, ickepolitiska ikoner och liknande företeelser, saker som rör sig bakom det politiska spelet men som egentligen kan ha haft en mer avgörande roll för viktiga beslut och händelser än vad som först kan tros. Överlag i läroböckerna får dessa *osynliga* inget eller ytterst lite utrymme. Det upplevs som att läroboksförfattarna vill mena att det är ledarna som är de enda som spelat roll under kalla kriget och att vanliga människor och olika rörelser är oviktiga. Ingen av läroböckerna i undersökningen behandlar dessa ämnen förutom *Perspektiv på historien A*¹¹⁴ som, om än kortfattat, behandlar Elvis Presley och den nya livsstilen med mera. Det saknas överlag ett underifrånperspektiv i de läroböcker som innefattas i denna undersökning. Ledarnas historia framställs utan att påvisa de följer deras beslut och handlingar har för den lilla människan.

Den kvantitativa delen av undersökningen visar på att mängden, i procent, som ägnas åt kalla kriget är ganska jämn över åren. Antalet sidor som ägnas åt ämnet är, med något undantag, större under 1960-talet då det kalla kriget är högst aktuellt och pågående nutidshistoria. Det är dock intressant att observera att 1970-talet har en ”svacka” i antalet sidor trots att *Lgy70* specifikt preciserar att det kalla kriget skall behandlas i undervisningen. Antalet sidor minskar naturligt när det sker nya saker som behandlas som nutidshistoria i läroböckerna. I och med *Lpf94* och dess utökade frihet till att välja vad undervisningen skall behandla ter sig även läroböckerna lägga upp sin utformning på ett friare sätt, exempelvis som *Perspektiv på historien A*¹¹⁵ som delar in hela efterkrigsavsnittet under en rubrik innehållande termen kalla kriget. Antalet bilder är väldigt utspritt i de olika böckerna där vissa har fler och vissa färre. Om vad detta beror på kan det spekuleras i men det ingår ej i denna uppsats åtaganden. Det är dock intressant att antalet bilder i läroböckerna inte ökat som vi först trodde. Det enda som bestämt ökat är användandet av bilder i färg, vilket får antas ha med teknikens framsteg att göra.

Det som kan konstateras av denna uppsats resultat är att läroböcker tenderar att vara klart mer partiska än vad de borde vara. Som vi skrev i denna uppsats bakgrund är det, enligt Karlegård, skolans viktigaste uppgift att hjälpa elever att reflektera över vem och vad som är *ont* och *gott*, rätt och fel både då och nu. Bra historieläroböcker skall därför inte bara framställa en

¹¹⁴ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

¹¹⁵ Nyström, H. & Nyström, Ö. 2002

sida av olika konflikter utan snarare få eleven att själva komma fram till vad som är moraliskt korrekt. Den goda läroboken skall enligt Karlegård inbjuda till moralisk reflektion utan att ta definitiva ställningstaganden.¹¹⁶ Med detta argument i ryggen kan slutsatsen dras att svenska historieläroböcker har tagit, och i vissa fall fortfarande tar, ställning åt eleverna och lämnar helt uppgiften att låta eleverna själva ta de nödvändiga moraliska besluten om *ont* och *gott*.

¹¹⁶ Karlegård, C. 1992

5. Sammanfattning

Denna uppsats behandlar hur aktörerna under det kalla kriget framställts, och framställs, i historieläroböcker för gymnasiet från 1960-talet fram till idag. Med aktörerna menas främst västblocket, med USA i spetsen, och östblocket, med Sovjetunionen som huvudnation. Uppsatsen behandlar även huruvida det är *personer* eller *nationer* som ses som huvudaktörer. I *Undervisa i nordisk och allmän historia*¹¹⁷ står att den viktigaste uppgift som skolan har är att hjälpa elever att reflektera över vem och vad som är ont och gott, rätt och fel både då och nu. Bra historieläroböcker skall därför inte bara framställa en sida av olika konflikter utan snarare få eleven att själva komma fram till vad som är moraliskt korrekt. Den goda läroboken skall enligt Karlegård inbjuda till moralisk reflektion utan att ta definitiva ställningstaganden.¹¹⁸ Med detta som bakgrund vill undersökningen visa på huruvida läroböckerna tar ställning eller ej angående kalla krigets aktörer.

Materialet består av två stycken historieläroböcker per årtionde från 1960-talet fram till 2000-talet. Undersökningen vill belysa förändringar i framställningen av dessa aktörer i de olika läroböckerna över tid. Undersökningen är uppdelad i en kvalitativ och en kvantitativ del där den kvalitativa kretsar kring tre teman baserade på de attribut som tillskrivs aktörerna under det kalla kriget:

- *Den onde*, vem som ses som den skyldige till den politiska konflikten, vem som är syndabocken. Den onde tillskrivs den/de som bringar orättvisa mot civilbefolkning, krig, samarbetsovilja samt våldsamma metoder och liknande.
- *Den gode*, vem som ses som den sida av konflikten som har rätt, hjälten i sammanhanget. Den gode tillskrivs den/de som bringar social rättvisa, hjälper behövande, medlar fred samt är öppna för samtal istället för väpnad konflikt.
- *Den osynlige*, vilka grupper, personer och rörelser som glöms, eller prioriteras, bort i läroböckerna. Detta är ett enormt projekt och allt kommer inte att behandlas. Vissa intressanta aspekter missas dock av läroböckerna och dessa bör lyftas fram och ses som ett komplement till resten av undersökningen. De punkter som främst kommer att behandlas är; folkrörelser, ickepolitiska ikoner, livsstil och liknande företeelser. Det vill säga sådant som i historieläroböcker allt som oftast glöms, eller prioriteras, bort.

¹¹⁷ Karlegård, C. 1992

¹¹⁸ Karlegård, C. 1992

I den kvantitativa delen skall sedan antalet sidor och bilder i läroböckernas stycken om kalla kriget räknas och sammanställas.

Syftet med undersökningen är att behandla *hur aktörerna i kalla kriget framställs*. Det vill säga vilka som ses som aktiva i form av aktörerna öst och väst samt vilka attribut som tillskrivs de olika aktörerna i de olika läroböckerna över tid. Efter attribut delas sedan aktörerna in i tre teman; *den onde*, *den gode*, *den osynlige*. Det är också uppsatsens syfte att redovisa *hur mycket plats som ges åt kalla kriget* i läroböckerna. Detta kommer att utföras med hjälp av att räkna antalet sidor och bilder i avsnittet "kalla kriget". Uppsatsens frågeställning utläses som följande:

- Vilka attribut, i form av *den onde* eller *den gode* tillskrivs det kalla krigets aktörer i läroböcker för gymnasiet grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag och vilka lämnas onämnda, i form av *den osynlige*?
- I hur stor utsträckning, i form av antal sidor och bilder, behandlas kalla kriget i läroböcker för gymnasiet grundkurser i historia från 1960-talet fram till idag?

Av resultatet framgår det att det överlag har varit Sovjetunionen som setts som *den onde* fram till dess att Sovjet transformerat till ett demokratiskt styrt Ryssland då synen blir mer objektiv. I den mån det går att utläsa en *god* sida av konflikten är detta uteslutande västblocket, och främst USA. Den kvantitativa delen visar att platsen som ges åt kalla kriget i historieläroböckerna varit relativt oförändrat genom de år som behandlas i undersökningen. Det visar sig också att svenska historieläroböcker har tagit, och i vissa fall fortfarande tar, ställning åt eleverna och lämnar helt uppgiften att låta eleverna själva ta de nödvändiga moraliska besluten om *ont* och *gott*.

6. Referenser

6.1 Litteratur

Allwood, C M. red. (2004) *Perspektiv på kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Bell, P. (2003) *Världen efter 1945*. Stockholm: Prisma

Bruchfeld, S. & Levine, P A. (1998) *...om detta må ni berätta*. Stockholm: Regeringskansliet

Calvocoressi, P. (1996) *Världspolitiken efter 1945 – Volym 1*. Lund: Studentlitteratur

Calvocoressi, P. (1996) *Världspolitiken efter 1945 – Volym 2*. Lund: Studentlitteratur

Denscombe, M. (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur

Eggeby, E. & Söderberg, J. (1999) *Kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Florén, A. & Ågren, H. (1998) *Historiska undersökningar – Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Lund: Studentlitteratur

Jarlén, L. (2000) *Gymnasium 2000: tradition och förnyelse*. Stockholm: Bilda

Karlegård, C. (1992) *Undervisa i nordisk och allmän historia*. Lund: Studentlitteratur

Kjeldstadli, K. (1998) *Det förflutna är inte vad det en gång var*. Lund: Studentlitteratur

Kumm, B. (1999) *Kalla kriget*. Lund: Historiska Media

Larsson, H A. red. (1998) *Historiedidaktiska utmaningar*. Jönköping: Jönköping University Press

Lundestad, G. (2004) *Öst, väst, nord, syd – Huvuddrag i internationell politik efter 1945*. Lund: Studentlitteratur

Salomon, K., Larsson, L. & Arvidsson H. red. (2004) *Hotad idyll – Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*. Lund: Nordic Academic Press

SAOL13 (2006) *Svenska akademins ordlista över det svenska språket*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag

Selander, S. (1988) *Lärobokskunskap*. Lund: Studentlitteratur

Starrin, B. & Svensson, P. red. (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur

Svenska Språknämnden (2007) *Svenska skrivregler*. Stockholm: Liber

Thurén, T. (2003) *Källkritik*. Stockholm: Liber

Åhman, T. S. & Schalin, G. (1962) *En delad värld – Världspolitisk atlas*. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalt

6.2 Läroböcker

Bergström, B., Löwgren, A. & Almgren, H. (1986) *Alla tiders historia – Tredje upplagan*. Arlöv: Gleerups Förlag

Brolin, P., Dannert, L. & Holmberg, Å. (1971) *Historiens huvudlinjer – Lärobok för gymnasiet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell förlag

Bäcklin, M., Carlsson, S., Lendin, W. & Valentin, H. (1972) *Historia för gymnasiet, 2A*. Stockholm: Almqvist & Wiksell förlag

Elm, S. & Thulin, B. (1995) *Historia – Gymnasieskolan, Kurs A*. Malmö: Interskol

Häger, B. Å. (1983) *Grepp om historien*. Lund: Studentlitteratur

Matsson, R. red. (1968) *Historia 2*. Stockholm: Liber

Nyström, H. & Nyström, Ö. (2002) *Perspektiv på historien A*. Malmö: Gleerups förlag

Oredsson, S. & Andersson, L. red. (1997) *I historiens spegel – Långa linjer*. Göteborg: Akademiförlaget i Göteborg AB

Sandberg, R., Karlsson, P., Molin, K. & Ohlander, A. (2001) *EPOS Historia*. Stockholm: Liber

Tham, W., Kumlien, K. & Lindberg, F. (1968) *Folkens historia 2 – Lärobok för gymnasiet*. Stockholm: Läromedelsförlagen, Svenska bokförlaget

6.3 Styrdokument

Skolstyrelsen (1965) *Läroplanen för Gymnasiet -65 (Lgy65)*

Skolstyrelsen (1970) *Läroplanen för Gymnasiet -70 (Lgy70)*

Skolverket (1994) *Läroplanen för de frivilliga skolformerna -94 (Lpf94)*

6.4 SUKK

Appelqvist, Ö. (2000) *Bruten brygga – Gunnar Myrdal och efterkrigstidens ekonomiska politik*. Stockholm: Santérus Förlag

Bjereld, U. (1997) *Hjalmarssonaffären – Ett politiskt drama i 3 akter*. Stockholm: Santérus Förlag

Demker, M. (1996) *Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962 – Kriget som förändrade svensk utrikespolitik*. Stockholm: Santérus Förlag

Ekengren, A. (1999) *Av hänsyn till folkrätten? – Svensk erkännandepolitik 1945-1995*. Stockholm: Santérus Förlag

Leifland, L. (1997) *Frostens år – om USA:s diplomatiska utfrysning av Sverige*. Stockholm: Santérus Förlag

Lindholm, R. (2000) *Sverige under kalla kriget – En dokumentsamling om Sveriges neutralitetspolitik*. Stockholm: Santérus Förlag

Lödén, H. (1999) *"För säkerhets skull" – Ideologi och säkerhet i svensk aktiv utrikespolitik 1950-1975*. Stockholm: Santérus Förlag

Mörth, U. & Sundelius, B. (1998) *Interdependens, konflikt och säkerhetspolitik – Sverige och den amerikanska teknikexportkontrollen*. Stockholm: Santérus Förlag

Ottosson, S. (2000) *Den (o)moraliska neutraliteten*. Stockholm: Santérus Förlag

6.5 World Wide Web

Skolverket, (2006) *I likhet med skolans värdegrund?* Skolverkets rapport 285:2006.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>> 2007-12-11